

mond — hogy megerősíti hitünket Isten ígéreteiben . . . megújulás és elevenedés száll belőle ránk . . . emlékeztet jótéteményeiért való hálaadásra, melyeket halálával és feltámadásával szerzett. Szent Pál is így tanít erről: *Valahányszor esztek e kenyérből és isztok e borból, az Urnak halálát hirdessétek . . .* Az urvacsora szeretetre int, egyességre tanít; a miképen egy a kenyér, úgy szükség, hogy sokan egy test legyünk . . . megkülönböztet a hitetlenektől, kik nem tagjai a keresztény egyháznak . . . vigasztalás ennek világ végezetéig megmaradásáról, amaz ige szerint: *Hirdessétek az Urnak halálát, miglen eljő . . .*¹⁾

Ime a két hitvallás közötti áthidalhatlan távolság! Két ellentétes sarkpont, mely egymáshoz nem közeledhetik. Egy szó értelmén fordult meg az erdélyi egész reformatio, az ország politikai jövőjének s két nemzet polgári életének végzetes sorsa — a *consubstantiatio* fogalom-szaván. Hogy Dávid F. a ki a vitákban mindig a sor élén vezéreként küzdött, a maros-vásárhelyi hitvallás szerkesztésében főtenyező volt, úgy vélem, nem vonható kérdés alá; hogy Kálvin felfogásához csatlakozva, Meliussal egyoldalon legyen, szintoly természetes, mint kívánatos volt az ügyre nézve, mely valóban igaz ügy s a vitatott urvacsorai tan, mint a halhatatlanság hitének alapja, a reformatio és mai civilisationk egyik sarkelve volt.

VI.

(1560—1564.) A Luther és Kálvin szeréni urvacsorai viták folytatása. Vitairatok és hitvallások. A szász papság a német egyetemek elé viszi az ügyet, Dávid F. és a vele tartó magyar papság nem. Ujabb zsinati viták s végzések. A fejedelem és országgyűlés szabad-
elvése a vallás ügyében. Az enyedi országos zsinat 1564. A Luther és Kálvin hitüek
elválása. Dávid F. püspökké választatik s a fejedelem udvari prédikátorává lesz.

Dávid F.-nek a Luthert követők egyházából, Kolozsvár reformált népének a szászok rokonszenvéből kizárása a meghasonlás kiegyenlítésének nem volt alkalmas eszköze, sőt nagy ellenhatást és kölcsönös párttömörülést idézett elé, — a kiegyezés reménye folyvást halványult és fogyott, míg végre egészen elenyészett. A medgyesi vita eredménytelensége s csaknem egész országra kiterjedő vállalásos forrongás országos intézkedést tett szükségessé. Az 1560. nov. 11. tartott országgyűlés az urvacsora kérdésében támadt egyenetlenségek és vitatkozási zavarok miatt a fenforgó tanoknak mindkét fél papsága s világiak által megvitatása végett 1561. febr. 6-kára Medgyesen nyilvános zsinatot rendelt tartatni, a ne mességből hat tagot, a szász jelenlevők közül néhány egyént bizván meg; a kik napokon át nagy hánykolódással vetélkedtek néha írásban folytatva a felelgetőzést. Dávid F. a Kálvin nézetüek által az urvacsoráról Kolozsváratt alkotott 15, a Luthert követő szászok medgyesi 14 pontu hitvallásukat terjesztették elé; az első most is elébbi tanaikat

¹⁾ *Eggháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irod. Emlékei VII. száma alatt.

védtek. Ők hit által, lelkileg és szívvvel, tehát szentségileg [*sacramentaliter*] veszik az urvacsorát — mondák. Utóbbiak ellenkezően azt állították, hogy a kenyérben és borban Krisztus valóságos testét eszik s vérét iszszák, s püspökük Hebler Mátyás által összeállított¹⁾ nézeteiket és hitvallásukat a fejedelem elhatározása s németországi akadémiák ítélete alá bocsátották, három tagtól küldvén el a királynak a sachseni választófejedelemhez irt levelével együtt, a nép előtt prédikáció helyett a medgyesi templomban nyilvánosan felolvasták s a papokkal aláíraták. Dávid F. és a magyar papság sem követet nem küldött, sem új hitczikkeket, azért, mert szerintök az ő illetékes biráik Genfben és nem Wittembergben voltak. A szász követek tehát utóbbiak 1559-ki *Hitvallását és Védiratát*²⁾ mutatták be, melyek természetesen elítéltettek. Ezek szerzői tagadják ugyan szóval — jegyzi meg a frankfurti egyetem facultása — s kifejezéseik valamivel kimélőbbek, mint a régi sacramentariusoké, de a lényegben egyeznek. Tagadják, hogy Krisztus teste és vére szájjal vétetik, de védik ama nézetet, hogy csak az arra méltók veszik, méltatlanok nem. Állítják, hogy az urvacsorával élő embernek hite teszi a szentséget, nem az intézmény, nem az elénk szabott urvacsoravételi bibliai helyek, s azt is, hogy az ó és új szövetségi szentség egy. Krisztus teste egy természetileg meghatározott helyen, égben van, nem mindenütt, a hol lenni akar; a szász eklézsiákra oly örült hihetlenségeket fognak a Krisztus testének bizonyos szók büvereje általi átlényegüléséről, miket hitvallásuk megczáfol; érveik álbölcselmiek s rég megczáfolvák, az atyák mondásai félre magyarázva; az egyháznak nem azok, de Krisztus és az apostalok szavaihoz kell magát tartani sat.³⁾ Hasonlóul nyilatkozott a wittembergi egyetem theologiai kara is. „Kétségen fölül áll — mondják ők — hogy ellenfeleik sacramentariusok; igyekeznek ugyan maguktól a nevet elhárítani, de tanaik lényege rájuk vall, s minthogy a név a dologból jő, a kié a dolog, nevét is viselnie kell, ők sem útasíthatják el maguktól.“⁴⁾

Hebler és papsága hitvallása ellenben helyeseltetett, a püspököt és papságot megdicsérték, a választófejedelem a királyt a Luthert követők pártolására, Major György, a wittembergi facultas seniora, Csáki Mihály kanczellárt azoknak a király előtt védelmezésére, az akadémiák a szebeni polgármestert és királybirót az ügy mellett megmaradásra kérték, intve őket, hogy a sacramentariusok ábrándos tévelyeitől óvakodjanak, törekvéseiket akadályozzák meg, s Luther és Melancton tanai mellett állhatatosak legyenek.⁵⁾ Előre lehetett látni, hogy a mennyire javára volt ez ítélet a Luthert követőknek: oly visszahatást fog kelteni a Kálvin nézetüeknél s csak az ország békéjének

¹⁾ *Brevis Confessio de Sacra Coena Domini Ecclesiarum Saxonicar. et conjunctarum in Transylvania, A. 1561. sat. kiadatott MDLXIII.*

²⁾ *Defensio Orthodoxae Sententiae sat. Egyháztörténelmi Emlékek. II. Dávid F. irod. Eml. VI. szám.*

³⁾ *Archiv . . . sat. Schwarz értek. 278—79 ll.*

⁴⁾ „ „ „ „ 283. l.

⁵⁾ „ „ „ „ 267—258. *Haner . . . 266—267 ll.*

a székely fölkelés által fölháborodása volt az ok, hogy a magyar nemzet és papsága visszatorlással nem élt; ámbár a szász irók állították, hogy papjaiknak a pattantyussági készletek táborba szállítására törvénnyel kötelezése Dávid F. és a Kálvint követő magyar nemesség boszuja míve s erkölcsi nyomás volt a végre, hogy őket véleményeikre bírják. Nem is átaláltak ezentul Dávid F.-et folyvást hithagyónak [*Apostata*] nevezni s róla ép oly kiméletlenül beszélni, mint magasztalólag egykor.

A vallásos viták rövid szünetelését a Luther tanait vallóknak 1562. márcz. 8. Szebenben tartott zsinati határozatai szakították meg, hol a szász követség által hozott külföldi válaszok felolvastattak, az ágostai hitvallás és symbolicus könyvek újabb vizsgálat alá vétettek s a zsinat nézetei 7. pontba foglaltattak, melyek közül az 1. kijelölten Stancaro, a 2. a sacramentariusok ellen volt irányozva; kevésbé fontos egyházi más rendszabályok is hozattak. ¹⁾ A gyűlés munkáját a háborus viszonyok félbe szakították ugyan, de a püspök, a király engedelmével s hihetően közhatározatból a következő 1563. évben a hitvallást az akadémiák ítéleteivel együtt kiadta. ²⁾ E lépés sem bizonyult célravezetőnek, sőt a mily tulzóan szigoru és szükkeblü volt a zsinat, oly engesztelékeny és szabadelvü végzést hozott a jan. 6. országgyűlés, meghatározván: „hogy mindenki fogadhassa el azt a vallást, a melyik tetszik s tarthasson szabadon vallásán levő papot, kik közül ha egyik prédikálni kezd, a másik ne akadályozza; ha ez elvégezte, kezdje a másik, rendre; a szentséget is mindenik szolgáltatthassa ki szabadon. A megháborított a sértett fél hívja meg a fejedelem elé s büntettség meg törvény szerint.“ ³⁾

E két különböző irányu intézkedés indoka az ország politikai viszonyainak, a fejedelmi udvar szellemének és a közhangulatnak megváltozásában van. Való, hogy Alesius superintendens kir. adománynyal lön kitüntetve s a fejedelem nem önelhatározásból, de a szász universitas kérelmére nov. 22. a szebeni zsinathoz egy kivánságuk szerinti rendeletet bocsátott ki, mit a nov. 30. ülésben olvastak fel, mely szerint értesülvén arról: hogy a szász eklézsiák közül is némelyek a wittenbergi egyháznak eddig Erdélyben is híven s botrány nélkül megtartott tanait és szertartásait újakkal cserélték fel, mi által a régi szokástól eltávozva, a vallás egységét s a szeretet kötelékét megszakítva, a hitbeli különbséggel az egyenetlenség magvát mintegy elhintették s botrányra adtak okot: intette őket, hogy ezeknek vegyék idejében elejét, botrányoktól és zavaroktól óvakodjanak, arra igyekezve, hogy a szász eklézsiák békéje, isteni tiszteletökben és szertartásaikban a régi rend és szokás továbbra is fentartassék; a kik ezen parancsa ellen tesznek, a büntetést ki nem kerülnek.“ ⁴⁾ Ez a királynak mint olyannak, a Luthert követők egyháza iránt mutatott utolsó kegyelmi ténye volt; ezentul mind inkább és inkább hajolt a szabadabb hitelve-

¹⁾ *Archiv* . . . sat. *Schwarz* értek. 259 1. ²⁾ *Haner* . . . 267—269. 11.
³⁾ *Erdélyi Országgyűl. Emlékek*. Második köt. Buda-Pest 1877. 218. 1.
⁴⁾ *Archiv* . . . sat. *Schwarz* értek. 287. 1.

ket vallók egyháza felé. Két hónap sem telt el s az 1564. jan. 20. segesvári országgyűlésen a vallás ügyében oly fontos végzések hozattak, melyek a két véleményárnyalat egymást minden áron nem megdelegyőzni akaró irányát s kiegyeztetetlenségét világosan feltárták. Meghatározatott: „hogy a kolozsvári közországgyűlésen hozott azon törvény, hogy kiki azon vallást követhesse, mely neki tetszik, s egyik fél is a másik kárával ne akadályoztassék, erőszakot és méltatlanságot a másik irányában el ne kövessen . . . Káránsebes vidékén is elkezdődvén a szent evangéliom hirdetése s a római hitvallás és az evangéliom tanítói közt egyenetlenség támadván: a rendek kérték a kir. felséget, hogy a dolog megvizsgálására küldjön ki néhány jeles férfiat. Mint-hogy azonban nem könnyen találhatók olyanok, kik ezt eligazítani és elcsöndesíteni képesek, a felség nem akarván azt a vizálgodó felekre bizni, a törvényben meghatározandónak látta, hogy a templomokban az isteni tisztelet a két fél által felváltva tartassék s a nép egyik nap a r. katolikus, más nap az evangélikus pap prédikációját halgassa, s úgy végezzék el templomi szertartásukat, egyik is a másik félnek a törvényes büntetés terhe alatt akadályára nem levén. Végre minthogy a szász és magyar egyházak papjai egymással az urvacsora kérdésében nincsenek egyértelműen, s azért a felség engedelméből két év előtt Medgyesre zsinat hivatott volt össze, a végre, hogy a vitás kérdés a szentírás alapján döntessék el, de a mi akkor félben maradt: hogy Isten dicsősége a kegyes szivek előtt a szent írásból annál nyilvánvalóbbá legyen, meghatározatott, hogy az egyházak prédikátorai és tudományokban jártas más kegyes férfiak mind azok részéről, kik az urvacsorában a Krisztus testének valóságos jelenlétét vallják, mind a kiket sacramentariusoknak mondanak s a kik szerint az urvacsora csak ábrázoló jel, a királynak azon gyűlésről haza menetele után 15-öd nappal Enyedre gyűljenek össze, hol más kegyes és kitűnő férfiak is szabadon megjelenhetnek, ő felsége is valamelyik tanácsosát királyi személye képviselésére elküldi, hogy tekintélye által a feleket szidalmak, bántalom és káromlás ellen védje s jelenlétében az említett papok Isten tiszta igéjéből keresztény buzgósággal megvitatózván s a dolog felett értekezvén, az igazságot napfényre hozzák, hogy a vizálgodás miatt a keresztények kétségben és homályban ne legyenek, sőt inkább a hit tisztaságát s a megújított vallás szerzőjét Isten, egyetlen fia a közbenjáró és megengesztelő Jézus által egy szívvvel és szájjal dicsőithessék.“¹⁾

A király a törvény következtében ápril 9-n költ rendeletével egybehívta a magyar és szász eklézsiák püspökeit, dekánait, prédikátorait és papjait az ugyanazon napon tartandó enyedi zsinatra, kinevezte teljhatalmu biztosává Blandrata György tudor és physicus hívét, komoly, tudós és a szent írásokban járatas férfiut, hogy az urvacsora feletti eszmecserek és viták kiegyeztetésében részt vegyen, a vetélkedéseket, illetlen lármát és veszekedést lehetőségig mérsékelni és csillapítani igyekezzék; hogy a gyűlölség, egymás boszantása és versengés

¹⁾ Erd. Országgy. Emlékek. Második köt. . . . 1877. 223—24., 226—227. ll.

azok közt, kik a régi szent atyák állításait és igaz ítéletét Isten kijelentett szavainak tartván, az urvacsorában Krisztus testét jelen lenni erősítik, és azok közt, kik az urvacsora szavait különbözőleg értelmezik, elcsöndesedvén, megszünjék, s az Isten egyházában az igaz béke és egyetértés virágzóvá legyen; egyszersmind meghatározta, hogy a vitatkozás mindkét fél által írásban legyen, hogy így az igazság a gyöngék megbotránkozása, s egymás káromlása nélkül — minthogy azt kiváltképen az indulatok felhevülése szokta szülni — kitünjék, amit a király az eklézsiák hasznára s a kegyes lelkek épülete tekintetéből felettébb ohajtana. De ha ez elérhető nem lesz, az eklézsiák jövődöbeli nyugalma érdekében oly intézkedések megtételét rendeli, hogy a szász eklézsiáknak és mindazoknak, kik a Krisztus testének az urvacsorában jelenlétét állítják, legyen saját püspökük. Komoly, kegyes és tudós férfiú, az ur nyájára híven ügyelő, a ki a tanok, szertartások és fegyelem egységében igazgassa és kormányozza az eklézsiákat és az engedetleneket és bűnöseket megfenyítse; viszont azoknak is, kik a Krisztus testének az urvacsorában távollétét erősítik, legyen saját püspökük, ki hasonlóképpen igazgassa és kormányozza ezek eklézsiáit, mindkét fél külön hatás- és jogkörben viselvén gondját saját nyájának, hogy így a közöttök eddig létezett egyenetlenség és vetélkedés egészen megszünjék. Végre a király azt is meghagyta, hogy küldöttét tisztelettel fogadják, személye képviselőjének ismerjék el, és iránta engedelmességgel viseltessenek, egyszersmind serkentette őket kegyelmes jóakaratóval, hogy egymást megérteni igyekezzék, az urvacsora feletti különbség kérdésében, az igaz és ohajtott egyességet elérni mindenképen igyekezzenek.“¹⁾

A kir. meghatalmazott magával vitte a vitatkozás írott tantételeit. „Főelvnek kell lenni amaz igazságnak, — így hangzik az — hogy a hit czikkeit csak Isten világos igéivel lehessen bizonyítani, igét igével magyarázni, a szentírás szokott kifejezéseit használva, mert a mi azonkivül van, hamis vagy gyanus. . . .“ A tételek ezek voltak: „Vajjon mindazok, kik az urvacsorát csak Krisztus halálára emlékeztető, ábrázoló jelnek tekintik, elútasítják-e a pápások, Kapernaiták és sacramentariusok hitnézetét? Vallják-e, hogy a Szentlélek nincs a küljelekbe zárva, s a szentségimádás elvetendő? Megengedik-e valamennyien, hogy a szentségek nemcsak isteni kegyelemnek és ígéretnek, de a kegyes önelhatározásnak bizonyítékai, s hogyha a keresztény hittet nem veszi, nem használnak? Vajjon mindnyájan azt tartják-e, hogy az urvacsorai kenyér és bor ábrázoló jelében vagy jelével a Krisztus valóságos teste és vére adatik, és hogy a kik azzal élnek, anyagilag a Krisztus testével és vérével táplálkoznak, mi által mintegy részekre szakadnak a most földbe rejtett szentségek, melyek által Krisztusnak a mi fejünknek testéből való testté és csontjából való csonttá leszünk? Hogy lehet a kenyér Krisztus teste, a bor vére? Vajjon Krisztus jelenléte a szentségben test szerinti-e vagy más? és minő? Vajjon a közbé-

¹⁾ Archiv . . . Schwarz értek. 288—309 ll.

keért elfogadhatók-e ezen képes szólamok [*phrases*], melyek Isten igéjével nem ellenkeznek? *Első*: hogy a kenyérben vagy kenyérrel a szentség titokszerű egyesülésénél fogva Krisztus teste adatik. *Második*: hogy anyagilag Krisztus testével táplálkozunk, s evvel valóban és igazán közösülünk. *Harmadik*: hogy a kenyér szentségileg a Krisztusnak teste, mint volt halála előtt, de csak minősége megváltozása következtében. *Utolsó*: Vajjon a gonoszok az igaz szentséggel élhetnek-e, ehetik-e Krisztus valóságos testét, használ-e az nekik? Miért záratnak el ettől, holott ha élhetnének vele, javukra válnék, mint válik a hitetleneknek, a kiket az azzal élés megtérít? ¹⁾

Ha e tényeket mint az azon korbéli vallásos nagy mozgalom elkülönbözött jelenségeit tekintjük is, fel kell tenni a kir. rendeletek és országgyűlési végzések hittanilag teljesen szabatos irányának és szabadelvű jellegének. Látszik, hogy ezek nem világi, vallási dolgokkal tüzetesen nem foglalkozó kormányférfiak szerkesztményei, hanem olyaké, kik a korszellemnek vezetői, s az érvényesülésre törekvő új irány képviselői voltak. De fel kell hogy tűnjék az ország közvéleményének különböző áramlata, a királynak e szerint, s a különböző felekezeti többségek akarata szerinti önelhatározása is. A fejedelem a szebeni zsinat végzéseit szintugy megerősíti, azért, mert a Luthert követők polgári főhatósága, a szász egyetem kívánta, s ő mint szintén e hitet valló, azt nem tagadhatta meg: mint eleget tesz a Kalvin-követők zsinatsürgető kérésének, mert azt a helyzet és közszellem felismerhető megváltozása követelte. A szász eklézsiák híveit vallásuk és intézményeik megtartására inti, de az országgyűlésnek szabad vallásgyakorlási végzése is királyi megegyezésében részesülnek.

Ezek mind ugyanazon irány oly különböző nyilvánulásai, melyek a királyi hatalom védő paizsa alatt törekedtek érvényesülésre, s Dávid F.-nek ezekben kiváló része volt. Őt céljaiban befolyásos anyavárosa s korábban Petrovich helytartó gyámolitotta, mit az özvegy királyné és liberalis lelkületű fia sem ellenzett, most pedig e szellem és törekvés Blandratában új támaszt talált. Ennek történeti tényül elfogadására nem egy adat utal. Kolozsvár a Zápolya-háznak, mint a nemzeti királtság vágyak megvalósítójának mindig határozott híve volt; s a Zápolyák érette elismerők és háládatosok. Mindkét király gazdag jövedelmi forrásokat nyitott számára adományokban. II. János (Zsigmond) virágzó iskolát alapított kebelében, azt a kolozs-dobokai róm. kathol. esperes secularizált dézmajövedelme egy ötödével ²⁾ s szép nagy telekkel és házzal ajándékozta meg; Dávid F. a főpap és hatalmas egyházi szónok a város birájának veje, kiről Bod Péter azt írja, hogy mint a magyarok superintendense, a királynál nagy kegyben állott ³⁾; Geleji K. István jellemzően így fejezi ki ezt: a fejedelem előtt igen *intro* ember volt. ⁴⁾ Raemond Flóriánnál is a királynak

¹⁾ Archiv . . . Schwarz értek. 289—290. II.

²⁾ Egyháztörténelmi Emlékek. I. Oklevelek . . . VI. szám.

³⁾ *Historia Unitarior. in Transylvania.* sat. Lugduni-Batavor. MDCLXVI. 10. I.

⁴⁾ *Titkok Titka* sat. MDCLV. 17. I.

iránta való jóakarátát és érületét tanusító egy tény emlékezete van fentartva. Midőn a király 1564-n Segesváratt gyűlésen volt, [az 1561. év téves, mert Segesváron 1564-n volt országgyűlés, végzéseit fennebb érintettem is] Dávid F. az ő jelenlétében nyilvános egyházi beszédet tartott a Szentháromság ellen; a fejedelem mosolyogván, az iránta való tiszteletnél fogva senki sem mert ellene mondani, a miből következett, hogy ez a veszedelmes nézet rövid időn sokakra kiterjedett a zsinatokon, a miket hívői tartottak, s a munkák által, miket nyomtatva a nép közt elterjesztettek.¹⁾ Az 1564-diki enyedi zsinat egykoru leírása, mely a medgyesi káptalan s az ágostai hitvallásuak püspöki levéltárában van fentartva, s egész kiterjedésében nyilvánosság elé hozva még nem volt, e bevezető szókkal kezdődik: „Miután Dávid F. a királyi felségtől a rendeknek Segesváratt tartott országgyűlésében nagy könyörgés után megnyerte, hogy Enyeden zsinat tartassék. . . .“²⁾ Schwarz K. szintén azt írja: „hogy az 1564-ki segesvári országgyűlésen a vallásszabadsági törvény megújítása s a papságnak zsinatra Enyeden egybegyűlése különösen Dávid F. sürgetésére történt. . . .“³⁾ Haner is részben Dávid F.-nek tulajdonítja a szász papság hadi fölszerelvények szállítására köteleztetését, melytől azonban ők magukat megváltván, a teher a világiakra tétetett át, s így vesztőket váró és jósló ellenfeleik igyekezete meghiusult.⁴⁾ Ezután az adók általi tulságos megterheléssel kivánták a népet a Kálvint követőkhez áttéríteni — mondja ugyan ő. A magyarokkal és székelyekkel célzott érték, még a szászok közül is sokan megkedvelték tanaikat. Ennek megakadályoztatására eszközölte ki a szász egyetem az említett 1563-ki kir. rendeletet. Erre ők azon évi zsinatjokon hitvallásuk tanaihoz szilárd ragaszkodásukat újabban kijelentették, elhatározva, hogy attól, a mit egyszer igaznak ismertek el, soha el nem állnak.⁵⁾ Hermann szerint a szász eklézsiákra gyakorolt ezen kettős erkölcsi nyomás által sem érvén el Dávid F. ohajtott célját, újra nyilvános zsinati vitatkozási eszközhöz nyult, remélve, hogy azt kieszközölvén, vagy pártjára téríti a szászokat, vagy ő győzetik meg tanai hibás-voltáról, s akkor csatlakozik hozzájuk, mely célja bizonyosb elérésére behizelegte magát Blandrata,⁶⁾ a fejedelem udvari orvosa kegyébe, a kinek mind annál, mind az ország főrendeinél nagy befolyása volt. Reménye nem is csalta meg. . . .“⁷⁾ Erős szenvedély hangján s a helyzet élénk megvilágításával adja elé ez eseményt Schesaeus, a minnek Haner szavai csak gyöngye kifejezése. „Továbbá — így szól ő —

¹⁾ *Historia de Ortu, Progressu et Ruina Haereseon.* sat. 531. l.

²⁾ Dr. *Teutsch D. György* ág. hitv. superint. által velem közölt egykoru adatból.

³⁾ Archiv . . . Schwarz érték. 261. l.

⁴⁾ Haner . . . 268. l.

⁵⁾ Haner . . . 270—273. ll.

⁶⁾ Schesaeus ily magyarázatot adja nevének: *Blandratae* = Itali blande latrantis. Berethalmi zsinati beszéde, a többször idézett történ. gyűjtem. 360. l.

⁷⁾ Haner . . . 273. l.

elüzetvén ezek [érti a Kálvin-hitűeket] farkasokként a Krisztus aklától zsákmány nélkül s dicstelenül, dühök s ki nem elégitett étvágyuk nyugodni nem tudott. Dávid F. lassanként behizelegte magát Blandratának egy tévesen hitt olasznak barátságába sat.“ Azután így folytatja: „Ezek tehát megegyeztek, hogy Enyeden zsinat tartassék, melynek elnöke legyen azon olasz, a kinek álnok cseleit s Szentháromság felőli kalandos nézeteit nálunk szinte senki sem ismerte...“¹⁾

Blandrata, mint udvari orvos most másodszor volt az erdélyi udvarnál; életét és működését 1564. az enyedi zsinaton elnökösödéseig máshol ismertettem²⁾; most azt egykét pontban kiegészítve, folytatom s e gyűlésen kir. biztosi s a kor egyik legnagyobb hittani vitájában elnöki minőségben működését jellemzem azért, mert ő az Erdélyben ezután vallási téren történendőkre nézve Dávid Ferenczcel benső egybeköttetésben áll, mint kétségtelenül mindenben egyik főtenyező; tényleges reformatori működése itt kezdődik, s e célból sem e gyűlésről és határozatairól tiszta felfogás, sem általában a korszak történeteinek helyes nézpontról megítélése nem lehetséges.

Blandrata először 1546-tól 1551-ig szolgált Izabella királyné udvarában, annak Ferdinándal kötött országcserejében közreműködött, az özvegy királynét Kassára elkísérte, királyi asszonya érdekében Ferdinánd királynál követséget viselt — Forgách szerint — irányában nem volt tökéletes hűségű, mit igazolni látszik az, hogy Ferdinánd királytól 1551. aug. 11. költ kir. levele tanusítása szerint szolgálataiért Cassani marquis közbenjárásával ajándékban részesült, s egyszersmind további kegyéről is biztosított³⁾; erre a királynét elhagyván, elébb Olaszországba ment, onnan az inquisitiótól üldöztetve Genfbe, s a Kalvin hitvallása szerinti olasz egyházhoz csatlakozott; 1553. Serveto megégetése rettentő történetét ott élte át, Kálvin hittani előadásait hallgatta, Jézus istenségéről észrevételeket tett négy szem közt, s nyilván a nép előtt; támasztott kételyei, szüntelen meg-megújuló aggodalmas és faggató kérdései, általában gyanus magatartása miatt Kálvin haragját vonva magára: 1558-n május vége felé onnan észrevétlenül eltűnt, s Lengyelországban vonulva meg, ott is a Kálvin hitvallásuakhoz csatlakozott, Lismanin hírneves lengyel hittudóssal s az ottani szabadelvűekkel hamar barátságos viszonyba jött. Pinczow volt akkor a lengyel reformatio központja; Stancaró ugyan eltávozott onnan, de eszméinek hatása megmaradt, s midőn Erdélyből kizáratott, másodszor is itt talált oltalmat. A két menekült Statoriussal és Gonesius Péterrel a Szentháromságot és Jézus közbenjárói tiszte természetét vitatni kezdette, 1558—59 e vita tárgyát zsinat elé vitték, s bár kisebbségben maradtak, Blandratát szabad vallási nézetei a nemesség előtt oly te-

³⁾ Schesaeus idézett beszédében, a megnevezett gyűjt. 360. l.

⁴⁾ *Keresztény Magvető* XII. köt. 1877. jan.—febr. füzet, 1—32. ll.

¹⁾ *Commentario Della Opere et Della Vicenda di Giorgio Blandrata* Nobile Saluzzese Archiatro in Transylvania e in Polonia Padosa. Typografia Battoni MDCCCLIV. 36—39. ll.

kintélyre emelték, hogy ő az 1561-ki krakkói zsinaton ezen kerület seniorává ¹⁾ választatott. Kálvin nem tudta Blandrata hová tünését, s Lismaninhoz irt levelében, mint Serveto szenvedélyes magasztalóját tüntetvén föl, őt *szörny*-nek és *pestis*-nek nevezte, s intette a lengyel atyafiakat, hogy a ki magát megcsaladni nem akarja, Blandratát kerülje; irását 1561. a pinczowi és krakkói reformátusokhoz, s különösen Lismaninhoz megújítván, Blandratát sértő kifejezésekkel illette, óvva őket, hogy vele érintkezzenek s szavainak hitelt adjanak. E levél a lengyel közérzületet Blandrata irányában feltünőleg megváltoztatta, s neki bár hosszas és egyenlő érveléssel folytatott vitatkozás után, hitvallását 1562-n költ határozat következtében írásba kellett foglalni; a mi a pinczowi zsinaton felolvastatván: némelyek helyeselték, mások roszták. Másodizben egy alkalmazkodóbbat irt s azt Kálvin elébe terjesztették, ki akarván vele Blandratát békitni, de ő kedvezőtlenül irt vissza; nem bízik — ugymond — annak sem ígéréteben, sem névaláírásos önlekötelezésében; sőt most is durván és kisebbitőleg támadta meg, s a reformált egyházaktól eltávolítását hathatósan sürgette. ²⁾ Blandrata Kálvinnak iránta való boszusindulatáról már Genfben létekor meg volt győződve, mostani levelei azt gyűlölséggé fajultnak bizonyították. Épen leendőben volt Pinczowban egy közös vita a Luther, Kálvin és Blandrata hitnézeteit követők közt, s bár sokan voltak az ő nézetein, köztük Radziwill Miklós herczeg vilnai vajda is, ő a kimeneteltől tartani látszott. . . . Ekkor érkezett meg Erdélyből János Zsigmond választott királynak őt udvarába, orvosává s titkos tanácsosává meghívó levele, a bizonytalan helyzetből s egy esetleges veszélytől őt a legalkalmasabb pillanatban kiszabadítva. . . . Ez Blandrata nem első meghivatása volt. „A legbensőbbben kérjük segélyedet és orvosi gondjaidat — írja a fejedelem a bizalom és jóindulat hangján már 1559. május 20. és 21-ki levelében — anyánk, a felséges királyné egészsége visszaszerzése és megszilárdítása érdekében, a mi reánk nézve különösen fontos és szükséges.“ ³⁾ Másodszor 1560-n hívta őt, midőn anyja már meg volt halva ⁴⁾, mostani hívása harmadszori volt, a fejedelem sajátkezüleg aláirt levelével. „Tudva van előttünk — írja 1562. febr. 21. — hogy becsületben járó különös okok voltak azok, a mik miatt eddig hozzánk vissza nem jöhettél. Most kérünk mindnyájan, a legkedvesebb dolgot teszed ránk nézve, ha, a mint ígérted, eljössz: tiszta, jóakaró, előtted jól ismert lelket fogsz találni magad irányában most és mindenkoron.“ ⁵⁾ Ki volt a fejedelem tanácsadója e kérdésben 1559-n, midőn Genfből kellett menekülnie? ki most, Blandrata lengyelországi szorongatott helyzetében? tudni nem lehet. A szabadelvű hitújítók különös rokonszenve, egymást védelmezési hajlama hihetően az egyetemekre menő ifjakban és a kereskedők általi levele-

¹⁾ *Ker. Magvető* XII. köt. idézett czikk.

²⁾ *Kereszt. Magvető* XII. köt. idézett cz.

³⁾ *Commentario* . . . 47—48. ll.

⁴⁾ *Comes Natalis*, *Historiar. Libr. XIII.* 298. l.

⁵⁾ *Commentario* . . . 48—49. ll.

zésben szintugy megtalálta útját a viszonos érintkezésnek, mint ellenfeleik őket mindenütt nyomon kísérve üldöző boszuja. Az események ezen különös találkozása mindenesetre figyelemre méltó. Gromo Endre az erdélyi udvarnál akkori olasz fejedelmi követ azt hagyta emlékezetben: „hogy a királyt ez időben a Balassa Menyhért hűtlensége szerfelett bántotta, s hihető, hogy hív embereiben csalatkozása, újának szükségérzete birta őt erre; udvarában volt olasz és lengyel tisztek ¹⁾ s főhivatalnokok, tán Csáki, a kanczellár, de hihetően Dávid F. is lehettek befolyással meghívására, a mit azonban én Fosztó-Uzoni kézirati művén kívül máshol nem láttam. Bizonyos adatok hiányában tehát csak föltevészként emlitem meg.

Az eseményeknek az emberiség sorsát néha ohajtott, máskor balkimenetellel intéző véletlen találkozása volt az, hogy csaknem egyidőben Stancaro Kolozsvárról, Blandrata Genfből elüldözve Pinzowban lelt menhelyet. Itt és Krakóban, mint Erdélyben, ekkor folyt legjavában a vallásos harc: amott a Krisztus isteni természete s az egység és háromság, itt az urvacsorai tanok fölött. A pinczowi szabadelvű kör éltető lelke Lismanin volt és Blandrata. A szerencse művének látszott Stancaronak is ideérkezése. A szabad eszmék lendületet vettek, élénk s tanuságos zsinatok folytak. Stancaro dialektikai ügyessége s modorának bátorsága éles eszének s excentricus eszméinek hamar útat tört, őt befolyáshoz juttatva. De a visszahatás is nyomon követte. A sűrűn tartott zsinatok legfontosabbika 1559-n volt, midőn a franczia eredetű Statorius a pinczowi iskola igazgatója Arianismussal, Stancaro Sabelianismussal gyanusítatott. A Kálvin nézetűek megdöbbenvén, nevökben püspökük, Felix Cruciger gyámolításért irt a genfi tudósokhoz. Ez nyilvánosságra jött s vele a vita az irodalmi térre. Stancaro volt a kezdeményező 1559-n a „csak“ [*tantum*] szócskának Krisztus közbenjárásánál való kizáró természetéről irt művével ²⁾; erre a genfi egyház nevében Kálvin feleletül ³⁾ levelet irt, később egy másodikat ⁴⁾; az 1561. sept. 3. Vixiessaból kelt, Cruciger által neki megküldött hitvallásra irt feleletében pedig Stancaro ellen szenvedélyesen tört ki. A zürichiek szintén két ízben feleltek, egyiket 1560. május 27. Crucigerhez intézve, másikat 1561. néhány főbb lengyel nemeshez. ⁵⁾ Kálvin 1561-n külön is irt Heshusiusnak urvacsorai tanára és egyszersmind Stancaro ellen. ⁶⁾ Ez a lengyelek előtt hitelét megrontván, Pinzowból eltávozott; Dubieckben, Stadniczki lengyel főnemesnél vonult meg, s

¹⁾ *Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde*. Neue Folge II. B. 1857. 3. 14. ll.

²⁾ De dictione exclusiva „*Tantum*“ in Causa Mediatoris. Dubieci in Russia 1559. 8.

³⁾ *Tractat. Theol.* 682. 1. *Corpus Reformatorum* Vol. xxxvii. 1870. 350–358. ll.

⁴⁾ *Epistolae Respons.* 290. 1. „ „ „ „ „ 641–650 ll.

⁵⁾ Lásd fennebb ³⁾ alatt.

⁶⁾ *Responsum ad Fratres Polonos*, quomodo Christus sit Mediator, ad refutandum Stancari errorem sat. Genevae, 1561. 8. *Corpus Reformator.* Vol. xxxvii. 1870. 338–342. ll.

még azon évben kiadta a Szentháromságról és Közbenjáróról irt: „*Megvilágosító magyarázat Bullinger, Kálvin, Martyr Péter és a zürichi egyház más papjai, mint az Isten egyházának háborítói ellen, a különböző evangelicus álprofétáktól félrevezetett Tekintetes és Nagyságos lengyel nemes urakhoz és papjaikhoz*“ című művét,¹⁾ melyben az egész svájci papságot ismert éles modorában lerántani igyekezett. . . . Erre a zürichiek nevében Martyr Péter felelt azon két levélben, melyet paptársaival együtt a Krisztus evangéliomát elfogadó lengyel eklézsiákhoz irtak a Stancaro-ügyben és a Jézus Krisztusról, mint Isten és emberek közötti közbenjáróról.²⁾ Az erős szót a lengyelek sem hagyták viszonzás nélkül, részükről 1562. Orichovius Szaniszló a: „*Stancaro gyászos felekezetéről*“ című czáfoló művet irta³⁾; őt védőleg pedig ugyanazon évben Fricius Modrevius lengyel nemes és Zsigmond lengyel király titkára szólalt fel a: „*Közbenjárásról irt három könyvében*“, a mihez járult a Stancaro irányában elkövetett méltatlanságok elleni panasz és Orichovval való komoly vita⁴⁾, másodszor ugyanazon évben Stancaro azon tana mellett irt művében, hogy *Krisztus csak emberi természet szerénti közbenjáró*.⁵⁾ Stancaro 1562-n újból kiadván *Szentháromságról irt művét*⁶⁾, sőt ugyanazon évben a pinczowi zsinat hitvallását is megtámadván s alkotóit Arianus és Entychianus eretnekeknek nevezvén⁷⁾: e kihívó s minden irányban sértő fellépése közös támadásra birta ellenfeleit. 1563. három czáfolat jelent meg ellene Svájczból és Lengyelországból. Simler Josias zürichi lelkészé volt az első: „*Felelet mantuai Stancaro Ferencz Szentháromságról és a közbenjáró Jézus Krisztusról című káromló könyvére, melyet a zürichi egyház lelkészei ellen irt*“⁸⁾; a második Orichoviusé: „*Chimera vagy Stancaro Lengyelországra nézve gyászos felekezetéről*“ cím alatt⁹⁾, melyben őt és a vele

¹⁾ *De Trinitate et Mediatore Domino Nostro Jesu Christo adversus Henrichum Bullingerum, Petrum Martyrum et Joannem Calvinum et reliquos ecclesiae Tigurinae ministros, Ecclesiae Dei perturbatores. Ad Magnificos et Egregios Dominos Nobiles Polonos ac eorum Ministros a variis Pseudo-Evangelicis seductos Commentarius. Dubieci, 1561. 8.*

²⁾ *Petri Martyris . . . Epistolae duae [Ministor. Eccl. Tigurinae] ad Ecclesias Polonicas Christi Evangelium amplectentes, de negotio Stancariano et Mediatore Dei et hominum Jesu Christo: an hic secundum humanam naturam duntaxat, an secundum utramque Mediator sit? Tigurini, 1561. 8.*

³⁾ *Orichovii Stanislai: De Stancari funesta Secta Liber sat. 1562. 4.*

⁴⁾ *Modrevii [Andrae Fricii] De Mediatore Libri III. quibus accessit: Narratio simplex rei novae et ejusdem pessimi exempli simul et querela de injuriis et expostulatio cum Stanislao Orichovio. Basileae, 1562.*

⁵⁾ *Modrevii . . . Libri aliquot pro Stancari Dogmate, quod Christus sit noster Mediator tantum secundum humanam Naturam. Prodiit in Polonia A. 1562.*

⁶⁾ *De Trinitate et Mediatore sat. Cracoviae, 1562. 8.*

⁷⁾ *Examinatio Pinczovianorum super Confessione Fidei eor. qua modis omnibus ipsi convincuntur Heraeseon. Cracoviae, in officina Scharffenbergiana 1563. 8.*

⁸⁾ *Simleri [Josiae] Responsio ad maledicum Stancari Mantuani Libellum adversus Tigurinae Ecclesiae Ministros de Trinitate et Mediatore Jesu Christo. Tigurini, 1563. 8.*

⁹⁾ *Orichovii St. Chimaera, sive de Stancari funesta Regno Poloniae Secta. Coloniae, 1563.*

egynézetűeket feketén festve, tanait hazájára nézve veszélyesnek tün-
tette fel, s hitelét megsemmisíteni igyekezett. A harmadik Lismanin
műve: „*A Szentháromság tanáról rövid magyarázat Stancaro és a vele
egynézetűek ellen*“ írva ¹⁾, melyet aláírt Cruciger Felix, Kis-Lengyelor-
szág superintendense, s vele mintegy 30 esperes és pap, kik között
volt a kitünő Pauli Gergely krakkói esperes is.

A Krisztus emberi vagy isteni természetét illető tanoknak az
1558. és 1559-ki pinczowi, 1561-ki krakkói és 1562-ki xiansi zsinato-
kon nyilvános megvitatása kaput tárt a Szentháromság tanának ostrom-
lására s az Atyának a Krisztus feletti elsőségét állító hitnézetnek elter-
jedésére — mondja Lubienicius lengyel egyháztörténetében. Kálvin
pedig azt írta odavaló hitfeleihez: „hogy ő azon végzésöket, melyben
Krisztust és a Szentlelket az Atyától külön Istenné teszik, keserü bámu-
lattal értette meg. Rég aggasztja — úgymond — azon gond, nehogy
Stancaro vakmerő hithagyása [*Apostasia*] őket egyik esztelenségből
más, még veszélyesebbe üzze. Fájdalom! a mitől tartott, megtörtént:
ennek örültségéből a másik ámitó, Blandrata, a maga még utálatosabb
tévelygéseire csábitotta. Inti őket, nehogy az isteni lény háromságát
három személynek képzelve, maguknak három Istent formáljanak.“ ²⁾
1563. pedig figyelmeztette: „mily nagy tévelygésbe estek akkor, mikor
a hányaveti szájas Stancaronak Krisztus emberi természet szerénti
közbenjárását illető tanára elégnek látták azt felelni, hogy a szerint
csak az Atya az igaz Isten. A vita elől menekülésnek ez könnyü útja
volt — úgymond ő — de veszélyes, mert az ellenfél élt az alkalommal,
hogy ezen igazságnak látszó eszelősséget az együgyűekkel elhitessék,
sőt rá erőszakolják. Így a Stancaro elleni harcznak gyümölcsét Blan-
drata követői vették el.“ ³⁾

Ezek az enyedi zsinat elnöke életének ezen szakával s theologiai
álláspontjával, valamint a Német-, Lengyel-, Erdélyországban és Svájc-
ban napi renden volt vallási eszmékkal szintoly alkalmasok az olvasót
megismertetni: mint tájékozást nyujtnak azokra nézve, a mik Erdély-
ben történendők voltak. Meg kellett említnem azon benső viszonynál
fogva, mely Blandrata és Dávid Ferencz, a lengyelországi szabad irányu
ekklézsiák és az erdélyiek közt ez időtájatt fenállott. A viszonyok
ezen alakulásában a Kálvin nézetűek diadalának alapja már adva volt,
csak valósítani kellett, a mit a királyi akarat, Blandrata elnök eszélye s
Dávid F.-nek a zsinati gyűlést uraló vitatkozási tulsúlya gyorsan és
könnyen végbe vitt. Részleteiből jegyzett föl némieket Schesaeus és
Haner, mindkettő hiányosan; nyomukon járt Schwarz is, de vagy nem
volt elfogulatlan, vagy forrása vezette félre. Dr. Teutsch D. György
superint. szivességéből közlön én ugy a zsinat elején folyt tárgyaláso-
kat, mint a választást és végeredményeket, ugy hiszem, az eddigieknél

¹⁾ Brevis Explicatio Doctrinae de Sanctissima Trinitate, Stancaro et
aliis quibusdam opposuit Franciscus Lismaninus sat. Cracoviae 1563. typis
excussa 1565.

²⁾ *Calvini J. Admon. ad fratres Polonos. Corp. Reform. Vol. xxxvii. 638. l.*

³⁾ *Calvini J. Opera. Tract. Theol. II. köt. 315. l.*

hívebben s kimerítőbben. „Midőn Dávid F. — így kezdődik forrásom — sok kérései után megnyerte, hogy köz vitatkozás tartassék, a kir. felség meghagyta, hogy Fejérvárra visszaérkezte után 15. nappal a superintendensek társaikkal együtt atyafiságos értekezletre gyűljenek össze Enyedre; de minthogy azon idő husvétra esett, újabb rendeletével ápril 8-ára tette át. A superintendens dekánaival és sok atyjafiával a kitűzött időben és helyen ápr. 8. megjelent. Az erre következő nap, ápril 9. megérkezett dr. Blandrata György ur a kir. felségtől azon küldetéssel, hogy legyen az értekezlet vezetője, hogy háborgás ne keletkezzék. Ugyanaz nap eljött Dávid F. ur is híveivel. Délutáni öt órakor a dr. ur mindkét félt összehívta a templomba a király nevében s annak szándékát kijelentvén, egy más kir. rendeletet mutatott elé, melyben Dénes urtól [*értve van Alesius*] a magyar superintendensi hivatalt elvette s a következő nap ápril 10. Ferencz [*értve van Dávid F.*] megválasztatott. Ferencz ur felolvassván a király levelét, annak elvégeztével a királyi személyes megparancsolta a sacramentariusoknak, hogy elébb ők foglalják írásba egyességi nézeteiket [*Modus Concordiae*], minthogy ők bontották fel azt. Átadták tehát nekünk — mond a följegyzés írója, a mi mutatja, hogy a följegyző Luther tanait követő volt — ápril 10. az „*Egyesség módozata*“ című iratot, melyet ők Krisztusnak az urvacsora szerzése előtt kevéssel mondott ama szavaira alapítottak, melyekben kérte tanítványait, hogy *egyek legyenek ő benne, mint ő az Atyával akaratban egy*. A fejedelem szívében — mondják — Isten ébresztette fel az egyház iránti gondoskodást s ama különös kegyességet, mely szerint semmit inkább nem ohajt, mint annak — a mennyiben tőle függ — az igazságban megerősülő egységét. Ez egyezik Isten akaratával, melynek engedelmeskedni kell. Ők ezt teszik. Mindenek előtt kijelentik: „hogy őket sacramentariusoknak helytelenül gúnyolják, mert ezek a szentségeket csak üres jeleknek s az egyházi társaság külső bizonyítékának és jeleinek mondják; ők ellenben Isten irántok való szeretete és kegyelme zálogának, ígéretei pecsétének, a mi hitöket megerősíti. Az urvacsora kérdésben szerintök csak annak vétele módjáról van szó, ez az, a miben különböznek. Ők azt állítják, hogy az evés szellemileg történik s a kenyér a lélek eledele; Krisztus ebben az igazság lelke által megfoghatatlanul közli velök a maga életét a szerint, mint a fát gyökere táplálja s a mint az erő és erély a főből terjed ki az emberi testre. Ez világos, ebben semmi kértértelmű nincs. Csak kevés értelmi erővel bíró emberről sem tehető fel — ugymondanak — hogy kétkedjék a felett, hogy Krisztus teste csakugyan testi szájjal vétetik-e? *Ez az én testem* — csak szentségileg vehető. A megtört kenyér és kitöltött bor nem lehet Krisztus teste és vére, mert Isten magához mindig hasonló. A test neve képletesen van értve Krisztusra, ki az égben van s csak lelke erejével és kegyelmével tölti be az eget és földet, nem teste megmérhetlenségével. Az, hogy Krisztus teste mindenütt van [*ubiquitas*], égben, földön, rejtve a kenyérben és borban, hogy testileg, anyagilag [*substantialiter*] legyen a földön s úgy menjen át testünkbe, emberi találmány, oly képtelenség, miről szólni

sem érdemes. Nem testileg, de hit által történik, hitben lehetséges mindez, úgy eleveníti ő meg lelkünket erejével és hatalmasságával, mint a kenyér és bor megeleveníti a testet. Krisztus teste csak a jóknak adatik, mert azok veszik, de a gonoszok szíve elzárkozik előle; azonban ezért az urvacsorai szentség és Krisztus nem változik meg . . . Ez volt Dávid F. és a vele tartók egybevont nyilatkozata, aláírásuk: *A Magyar- és Erdélyországban levő s Krisztus testének hittet és lelkileg vételében egyetértő eklézsiák esperesei.*

A másik fél feleletében kijelentette: „hogy ők is megegyeznek abban, hogy az urvacsorát hit nélkül venni nem lehet, de a kérdés súlyát Krisztus ezen szavaira fektetik: *Vegyétek és egyétek, ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik; igyátok, ez az én vérem.* Ők ezt betűszerént értik, nincs ennek elvont értelme, nem névfelcserélő, ábrázoló, jegyző és képletes [*methonymicus, typicus, symbolicus*] szólás-alak. Szerintök az ellenkezés oka nem az evés módjában van, de abban, hogy szerintök Krisztus teste anyagilag, állandóul s mindig jelen van az urvacsorában [*essentialiter, semper, praesenter*]. A kérdés az: benne van-e? Az ő feleletök az: benne; de nem Euclides vagy Archimedes mértani képletei szerinti bizonyossággal állítják, hanem keresztényekhez illőleg, kegyesen hiszik, vallják, visszaútasítva az emberi okosság azon sületlenségét, a mit az Igén alapuló hit meghalad és feljülmul. De nem is úgy értik az evést, mint a Kapernaiták, hogy fogaikkal rágnák Krisztus testét, hanem a vak okosság által kinyomozhatlanul, csak Isten előtt ismert módon. S minthogy ezeket igazaknak tartják, ellenfelök egyességre felhívását csak úgy fogadják el s lehetségesnek úgy vélik, ha azon vélemény, mely szerint az uri vacsorai kenyér és bor csak jegy, tőlünk távol az égben levő Krisztus testének és vérenek ábrázoló jegye és hogy Krisztus teste és vére abban csak ábrázolólag van értve, elvettétvén, a szentírás világos szavait mindkét fél figyelembe veszi. Ők nem akarnak megállapított véleményöktől elállani, sem az általuk hitt igazságról nem mondanak le, mert ez egyesség helyett egyenetlenséget támasztana.“

Erre Dávid F. és követői másodszor is feleltek, kifejtvén s védvén álláspontjukat általános elvi szempontból, az elsőnél élesebben, félig kérve, félig követelőleg; idézték egyházuk tekintélyeit: Bullingert, Bezát, Martyr Pétert, világosan sejtetve, hogy a fejedelem és személyese részöken van s hogy ők a vita-ügy megnyeréséről eleve biztosak. A Luthert követők szintén feleltek, a viszonzás elvi részére elvi szempontból, az idézetekre ők is Heshusiust, Chemnitiust, Selneccerust és a régi szentatyák írásait idézve. Így folyt a vita több napon át, a nélkül, hogy a fejed. által oly hangsúlyozva kivánt egyesség létre jött volna. ¹⁾ Ez alatt hir jött Molnár Gergely, kolozsvári iskolaigazgató haláláról, kitől azt remélte Dávid F., hogy mint egy Herculest és Geryont összes ellenségeivel szembeállithatja. E hit csüggesztőleg hatott a zwinglianusokra — így végződik forrásomban a történetek elő-

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek.* II. Dávid F. irod. emlékei. VIII. szám.

adása — sok lárma után, győzelmi reményökben megcsalódva, mind ők kezdettek haza készülni, mind a Luthert követők eltávozásra felhatalmazást kaptak.“¹⁾

Az urvacsora kérdésében csaknem egy évtized óta vitatkozó felek itt sem egyezhetvén ki: a két felfogás hívei egymástól végképen elváltak, a reformált egyházak alig létesült egysége megbomlott, egyetlen tantétel, két önálló hitfelekezet létrejöttét s még azon évi jun. 4—11-n a thordai országgyűlésen mindkettőnek törvényesítését eredményezte. Dávid F. a Kálvin, Hebler Mátyás a Luther urvacsorai felfogását követők superintendensévé választatott. A megerősítés hiányát illető ellenvetés indokolatlan azért, mert akkor annak szükségessége törvényben még kimondva nem volt; de azt a király rendeletei, a személyese előtt lefolyt választási tény maga eléggé igazolja. Dávid F. ez után nem sokára udvari pappá is lett, a mik és az 5-ik törvényczikk az új theologiai irány teljes győzelmét állapítják meg. „Azon oknál fogva — így szól az — hogy a kolozsvári, azaz a magyar, és a szebeni, azaz a szász nemzetbeli eklézsiák superintendensei és papjai közt a vallás és különösen az urvacsora kiszolgáltatása ügyében eddigelé különböző viták, vetélkedések, küzdelmek és hitfelfogások voltak: az egyenetlenség megszüntetése, mindkét rész lelkiismerete megnyugtatója s a honlakók békéje végett meghatározottat, hogy jövőben mindkét félnek szabad legyen akár a kolozsvári, akár a szebeni vallást és hitfelfogást követni, de úgy, hogy ha valamely királyi vagy mezőváros és falu papja a kolozsvári eklézsia vallását és hitfelfogását prédikálni s a népet erőszakkal arra kényszeríteni akarná, azt ne tehesse, de bárminő vallást akar követni valamely királyi vagy mezőváros és falu, olyan vallásu prédikátort tarthasson, az ellenkező vallásut pedig elmozdithassa. Ez tartassék meg a szebeni eklézsiák kebelében is. A ki pedig a szebeni vagy kolozsvári eklézsia hitfelfogásához akar csatlakozni, vagy urvacsorát a szerint venni, a szebeni eklézsia superintendensi kerületében levő faluból urvacsora vétel végett mehessen át a kolozsvári hitvalláshoz tartozó faluba, ellent nem állván senki akadályozása, neheztelése, bántalmazó gúnyja sőt nevetése is.“

Dávid F. a Kálvin hitfelfogás törvényesitetése kivivása által általában a hitszabadság, különösen a reformált hitvallás, de a később általa alapított unitárius egyház érdekének is nagy szolgálatot tett, mert az urvacsorai tant lényegben ő mint unitárius is megtartotta; azonban a magyar és szász nemzetnek az egy vallás által közös érdekkapcsolatban maradására irányzott hosszas és lelkes törekvései az ország és közérdekek nagy kárára teljesen meghiusultak. Ki tudja, a sziveknek a vallásegység által elért bensőbb vonzalma nem eszközölte volna-e a két nép politikai érzületének s intézményeinek is egyesülését?! Az enyedi országos zsinat, úgy bevégzett tényei, mint a czélt nem ért törekvések szempontjából az erdélyi reformatio történetének egyik legkiválóbb mozzanatát fogja mindenha képezni.

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. I. Oklevelek s rok. tárgy. VII. számú közlés kéziratából.